

احمد صافی

مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده و راههای توسعه و بهسازی آن

از مراکز مهمی که در ایران، در وزارت آموزش و پرورش، خدمات متعددی به خانواده‌ها عرضه می‌کند، مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده است.

این مراکز توسط سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان در سال ۱۳۷۱ تأسیس گردیده و بر طبق مصوبه شورای عالی انجمن اولیا و مربیان در مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها توسعه یافته است.

در شیوه نامه اجرایی مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده که در سه فصل و ۱۷ ماده و ۵۲ بند و ۱۰ تبصره تدوین شده و در تاریخ ۱۳۷۷/۷/۱۸ به تصویب شورای عالی انجمن اولیا و مربیان رسیده است، موارد زیر مورد بحث قرار گرفته است.

- ۱- تعریف مرکز .
 - ۲- وظایف مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده .
 - ۳- شرایط مدیر مرکز و وظایف آن .
 - ۴- شرایط عمومی و اختصاصی مشاوران خانواده و مددکاران .
 - ۵- گفتار در مانگر و کارکنان دفتری .
 - ۶- سازمان‌دهی و هدایت مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده .
 - ۷- ساعات کار و مقررات مالی مرکز .
- در آیین نامه مصوب در مورد ضرورت تشکیل مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده آمده است :

"از آن‌جا که سلامت و بهسازی به عنوان یک

قال علی - علیه السلام:

لا مظاهره أوثق من المشاوره

"هیچ پشتیبانی مطمئن‌تر از مشاوره نیست."

با یکی یا دو کس مشاوره کن

در اموری که پرخطر بینی

کز یک آینه پیش رونگری

وز دو آینه پشت سرینی.

"سعدی"

خانواده .

تعریف مرکز:

در آیین نامه اجرایی در ماده ۱ آمده است: "مرکز راهنمایی و مشاوره خانواده به محلی اطلاق می شود که به فعالیت های راهنمایی و مشاوره خانواده بر مبنای اساسنامه سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران می پردازد."

وظایف عمده مراکز راهنمایی و مشاوره

خانواده

- در آیین نامه یادشده ۱۰ وظیفه به شرح زیر برای این مراکز تعیین شده است:
- ۱- راهنمایی اعضای خانواده در زمینه تأمین بهداشت روانی .
 - ۲- ارائه خدمات مددکاری .
 - ۳- راهنمایی و ارشاد نوجوانان و جوانان در مورد مسایل اعتقادی و مذهبی.

اصل فراگیر و در رأس حرکت های علمی، فرهنگی انجمن اولیا و مربیان قرار دارد، احساس می شود که وزارت آموزش و پرورش بیش از هر زمانی نیازمند ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره خانواده می باشد."

شاید تصور شود که خدمات مشاوره ای ویژه افرادی است که دارای مسایل حاد روانی اند یا از نظر تربیتی در خانواده دچار بحران روانی و اخلاقی می باشند. لیکن در فرهنگ مشاوره، چنین برداشتی روا نیست، زیرا خدمات مشاوره ای عبارت است از کمک به خانواده ها در:

- ۱- انتخاب همسر برای جوانان در آستانه ازدواج .
- ۲- اتخاذ تصمیم نسبت به تحصیل و اشتغال فرزند .
- ۳- حل اختلافات خانوادگی .
- ۴- نحوه رفتار با فرزندان .
- ۵- کمک به بهداشت روانی و استحکام

۴- ارائه خدمات در زمینه ارزیابی استعداد و توانمندی‌های ذهنی و روانی کودکان .

۵- راهنمایی و مشاوره جهت پیش‌گیری و رفع مشکلات عاطفی، روانی، تربیتی و اخلاقی بین والدین و فرزندان .

۶- راهنمایی و مشاوره جهت پیش‌گیری از اختلافات خانوادگی و تلاش در رفع آن .

۷- راهنمایی والدین در زمینه مسایل ناشی از افزایش جمعیت خانواده و رعایت فاصله سنی فرزندان .

۸- راهنمایی والدینی که فرزندان جوان آنان در آستانه ازدواج‌اند .

۹- راهنمایی جوانان در آستانه ازدواج و زوج‌های جوان .

۱۰- کمک به والدینی که مشکلات خاصی از قبیل کودکان استثنایی و مسایل قضایی و حقوقی دارند و ارجاع آنان به مراکز ذی‌صلاح .

کارکنان مرکز، ویژگی‌ها و وظایف

برطبق آیین‌نامه مصوب، کارکنان مرکز شامل کارکنان تخصصی و اداری به شرح زیر می‌باشند:

۱- مدیر مرکز

به فردی گفته می‌شود که مسئولیت اداره امور اجرایی و خدماتی مرکز را به عهده دارد. مدیر باید فردی متأهل، متدین، مورد اعتماد، دارای حداقل ۳۰ سال سن و ۳ سال تجربه آموزش و پرورش بوده، در یکی از رشته‌های علوم تربیتی، مشاوره، روان‌شناسی و برنامه‌ریزی امور تربیتی دارای مدرک لیسانس باشد.

اهم وظایف مدیر عبارت است از:

- تهیه گزارش فصلی انجام خدمات مشاوره‌ای .

- برنامه‌ریزی امور مرکز .

- نظارت و ارزشیابی فعالیت‌های کارکنان .

- تنظیم پرونده مراجعان و رسیدگی به امور مالی .

- معرفی مراجعان به مراکز امدادی، خدماتی و درمانی، عنداللزوم .

۲- مشاور خانواده

به فردی اطلاق می‌شود که به ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره خانواده در مرکز می‌پردازد .

۳- مددکار اجتماعی

به فردی اطلاق می‌شود که به خدمات فردی، گروهی و جامعه‌ای در موقعیت‌های خاص برای کمک به مددجویان مبادرت می‌ورزد .

۴- گفتار درمانگر

مراکز مشاوره خانواده می‌توانند برحسب ضرورت، از افراد متخصص در زمینه گفتار درمانی استفاده کنند. این افراد باید حداقل درجه کارشناسی در رشته تخصصی داشته باشند.

شرایط عمومی و اختصاصی مشاوران خانواده و مددکاران عبارت است از:

۱- متدین، تعهد، اعتقاد به نظام جمهوری اسلامی ایران و برخورداری از حسن شهرت .

۲- دارا بودن حداقل ۳۰ سال سن .

۳- متأهل بودن .

۴- برخورداری از سلامت جسمی و روانی .

وظایف عمده این شورا عبارت است از:

- ۱- نظارت بر فعالیت‌های مراکز مشاوره خانواده استان.
- ۲- پیش‌نهاد افتتاح مرکز در مناطق.
- ۲- نظارت بر جذب و تأمین نیروی انسانی مرکز.
- ۳- فراهم کردن امکانات لازم برای بهبود کیفی و کمی مراکز.

وضعیت مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده (ویژگی‌ها، فعالیت‌ها و مشکلات)

در پژوهشی که (نوابی‌نژاد، شکوه، ۱۳۷۸) تحت عنوان بررسی وضعیت مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده انجمن اولیا و مربیان (شناخت مشکلات و ارائه راه‌کارها) در سال ۱۳۷۸ انجام شده، موارد زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

- ۱- بررسی وضعیت فیزیکی مراکز (فضا، تعداد اتاق و...).

۲- بررسی امکانات و تسهیلات موجود در

مراکز.

۳- بررسی نوع و فراوانی انواع ابزارها و

تست‌های سنجش (هوش، رغبت، شخصیت و...).

۴- بررسی وضعیت جغرافیایی مراکز

مشاوره خانواده (از نظر دسترسی خانواده).

۵- عده مراجعان و سن و جنسیت آن‌ها.

۶- بودجه و اعتبارات مراکز.

۷- وضعیت نیروی انسانی شاغل در مرکز.

۸- بررسی فراوانی و تنوع مشکلات

مراجعان.

۹- بررسی وضعیت سیستم ارجاع در مراکز.

۵- داشتن حداقل مدرک لیسانس و فوق‌لیسانس در رشته‌های روان‌شناسی بالینی، مشاوره و راهنمایی با حداقل ۳ سال تجربه مشاوره.

۶- دارندگان مدرک تحصیلی لیسانس در رشته‌های روان‌شناسی تربیتی و روان‌شناسی عمومی با داشتن ۳ سال سابقه مشاوره و گذراندن دوره تخصصی مشاوره خانواده.

۷- مددکاران نیز باید حداقل دارای مدرک لیسانس مددکاری اجتماعی یا خدمات اجتماعی باشند.

علاوه بر مدیر و کادر تخصصی، کادر دفتری و خدمتگزار در مرکز فعالیت دارند.

ساعات کار مراکز مشاوره خانواده

مراکز مشاوره خانواده با توجه به شمار مراجعان می‌توانند ۳ تا ۶ روز در هفته و روزانه به میزان ۳ تا ۴ ساعت دایر باشند.

ساعات کار مدیران و مشاوران خانواده در مرکز می‌تواند به عنوان ساعات موظف آنان در آموزش و پرورش محسوب شود.

بودجه مراکز

بودجه مراکز از طریق دریافت حق مشاوره از مراجعان، طرح هدیه به مدرسه و اعتبارات شورای آموزش و پرورش استان تأمین می‌شود.

شورای مشاوره خانواده

به منظور سازمان‌دهی و هدایت مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده، شورای مشاوره خانواده استان با ریاست مدیرکل آموزش و پرورش تشکیل می‌گردد.

یا روان‌شناسی و ۸۳ درصد بقیه در رشته علوم تربیتی و سایر رشته‌ها تحصیل کرده‌اند.

۴- از کل مدیران مراکز مشاوره خانواده، ۲۲ درصد دارای گواهی مشاوره‌اند.

۵- از ۲۳۵ مشاور مراکز مشاوره خانواده، ۳۳ درصد زن و ۶۷ درصد مرد بوده‌اند.

۶- ۶۴ درصد از مشاوران مراکز دارای مدرک تحصیلی لیسانس و حدود ۷۰ درصد آنان دارای مدرک روان‌شناسی یا مشاوره و حدود ۳۰ درصد دارای مدرک رشته‌های علوم تربیتی و غیره بوده‌اند.

بنابراین، اگرچه آیین نامه تأسیس مراکز و

۱۰- بررسی تطابق فعالیت مراکز مشاوره خانواده با وظایف مدون پیش بینی شده آن‌ها.

۱۱- بررسی وضعیت آموزش‌های تکمیلی مشاوران و مدیران مراکز.

نتایج این بررسی نشان می‌دهد که:

۱- از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۸، ۸۸ مرکز مشاوره تأسیس و توسعه یافته است.

۲- ۸۱ درصد مدیران مراکز مشاوره خانواده دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر و ۱۶ درصد دارای مدارک دیپلم و فوق دیپلم می‌باشند.

۳- ۱۷ درصد مدیران مراکز در رشته مشاوره

خدمات مشاوره‌ای ارائه می‌دهند.

۱۲- ۹۷ درصد مراکز به طور رایگان به ارائه خدمت می‌پردازند.

۱۳- سازمان‌ها و نهادهای مختلف از این مراکز برای کاهش مشکلات خانوادگی استفاده می‌کنند.

۱۴- بیش‌ترین درصد مراجعان را مادران و دختران تشکیل می‌دهند.

۱۵- بالاترین درصد مشکلات مراجعان، مشکلات خانوادگی و سپس راهنمایی افراد برای ازدواج و آنگاه مشکلات تحصیلی است.

۱۶- درصدی از مراجعان نیز دارای مشکلات شخصیتی و رفتاری مانند لکنت زبان، پرخاشگری، گوشه‌گیری، نداشتن اعتماد به نفس، اضطراب و شب‌ادرای‌اند.

۱۷- متوسط مبلغ دریافتی از مراجعان، ۱۹۷۰ ریال برای یک جلسه مشاوره ۳۶ دقیقه‌ای بوده است.

۱۸- جدول زیر فراوانی و درصد مشکلات و اختلالات رفتاری مراجعین را نشان می‌دهد.

شرایط کارکنان آن مقرر می‌دارد مدیر مرکز باید حداقل دارای مدرک لیسانس باشد و مدرک قابل قبول برای ارائه خدمات مشاوره‌ای، مدرک مشاوره و روان‌شناسی بالینی است، ولی ۱۶ درصد مدیران زیر لیسانس‌اند و ۱۶٪ مراکز مشاوره توسط افراد غیر متخصص اداره می‌شوند.

۷-۴۲ درصد مشاوران این مراکز بدون گواهی مشاوره فعالیت دارند.

۸- تست‌های موجود در مراکز متنوع‌اند، از جمله:

- تست شخصیت کتل، رورشاخ.

۹- اکثر مراکز مشاوره از فضا، امکانات، تجهیزات و سیستم‌های بهداشتی نسبتاً مناسبی برخوردارند.

۱۰- ۵۶ درصد مراکز دارای کتابخانه مستقل‌اند و برخی دارای نشریات مختلف و انتشارات انجمن می‌باشند.

۱۱- مراکز مشاوره معمولاً در طول هفته دایر می‌باشند و ۵۰ درصد آن‌ها تابستان‌ها نیز

جدول فراوانی و درصدی مشکلات و اختلالات رفتاری مراجعین به مراکز مشاوره و راهنمایی خانواده انجمن اولیا و مربیان کشور در سال ۱۳۷۷ (کشوری)

	۴۰۱۵۱	فراوانی کل	مسائل دانش آموزان	
۱۲/۲۰	۴۸۹۹	سایر موارد		
۲/۰۲	۸۱۵	شب ادراری		
۳/۸۵	۱۵۴۷	اضطراب و وسواس		
۴/۹۲	۱۹۷۸	لکنت زبان		
۴/۱۲	۱۶۵۷	پرخاشگری		
۱/۵۹	۷۸۶	بیش فعالی		
۱/۶۸	۶۷۷	دروغ‌گویی		
۲/۳۳	۹۳۷	انزوای طلبی		
۲/۶۲	۱۰۵۴	عدم اعتماد به نفس		
۱/۷۷	۷۱۴	فوبیای مدرسه		
۴/۵۲	۱۸۱۵	بی میلی در انجام تکالیف		
۴/۱۷	۱۶۷۷	محدودیت استعداد تحصیلی		
۴/۶۴	۱۸۶۶	عدم رغبت به ادامه تحصیل		
۵/۴۳	۲۱۸۲	راهنمایی و ارجاع به مراکز درمانی و استثنایی		مسائل والدین
۱/۹۹	۸۰۰	راهنمایی والدین در ازدواج فرزندان		
۲/۶۶	۱۰۷۰	راهنمایی زوج‌های جوان		
۷/۸۶	۳۱۵۹	راهنمایی جوانان در آستانه ازدواج		
۵/۰۲	۲۰۱۷	راهنمایی بهداشت جسمی و روانی خانواده		
۷/۷۷	۳۱۲۲	هدایت شغلی و تحصیلی فرزندان		
۱/۶۷	۶۷۲	راهنمایی تنظیم خانواده		
۶/۰۱	۲۴۱۴	تفاهم بین اولیا و فرزندان		
۱۰/۶۹	۴۲۹۳	رفع اختلافات خانوادگی		
			نوع اختلالات	
درصد	فراوانی	بناقص		

ارشد در رشته مشاوره باشند.

۴- تهیه طرح جامع بازآموزی همه کارکنان فعلی مراکز مشاوره خانواده بر اساس نیازسنجی و مهارت‌های لازم مشاوران.

۵- انتخاب مشاوران خانواده از بین مشاوران شاغل وزارت آموزش و پرورش به صورت تمام وقت برای کار در مراکز مشاوره خانواده.

۶- تجهیز مراکز به ابزار مورد نیاز در جهت ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره به خانواده‌ها.

۷- پیش‌بینی مکان مناسب و قابل دسترسی برای هر یک از مراکز مشاوره خانواده.

۸- تهیه طرح توسعه مراکز در برنامه‌های میان مدت وزارت آموزش و پرورش در مراکز استان‌ها و مناطق آموزشی کشور.

۹- پیش‌بینی پست‌های سازمانی مناسب برای برنامه‌ریزی و نظارت بر فعالیت‌های مراکز مشاوره خانواده در انجمن مرکزی و سازمان‌های آموزش و پرورش استان‌ها و

راه‌های توسعه و بهسازی مراکز مشاوره خانواده

با توجه به مطالعات و تحقیقات انجام شده در مورد مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده و مشکلات این مراکز، راه‌های زیر می‌تواند به توسعه و بهسازی مراکز مشاوره خانواده کمک کند.

۱- پیش‌بینی تشکیلات مناسب برای مراکز مشاوره خانواده همانند مراکز مشاوره و روان‌شناختی دانش‌آموزی و به تصویب رساندن آن در وزارت آموزش و پرورش و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

۲- پیش‌بینی بودجه لازم و تأمین منابع مالی برای هر یک از مراکز از محل بودجه دولتی.

۳- تهیه طرح انتخاب، تربیت و به کارگیری مشاوران خانواده به گونه‌ای که مشاوران این مراکز دارای حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی

- مدیریت آموزش و پرورش مناطق.
- ۱۰- تهیه و اجرای طرح‌های پژوهشی در راستای افزایش کارایی مراکز مشاوره خانواده و شناخت نوع و میزان مشکلات مراجعان به این مراکز.
- ۱۱- فراهم کردن زمینه همکاری همه جانبه مراکز مشاوره خانواده با مراکز مشاوره روان‌شناختی دانش‌آموز، مراکز مشاوره وابسته به شورای عالی جوانان و مراکز مشاوره بهزیستی، دانشگاه‌ها و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان آموزش و پرورش استثنایی.
- ۱۲- تألیف و انتشار کتاب‌های مناسب در زمینه مشاوره، به ویژه مشاوره خانواده از طریق انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- ۱۳- نگارش مقالات مختلف در زمینه مشاوره خانواده، مراکز مشاوره و مشکلات خانواده‌ها در نشریه پیوند، توسط صاحب‌نظران، مدیران و مشاوران مراکز مشاوره خانواده.
- ۱۴- تأکید برگسترش رشته مشاوره خانواده در سطح کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاه‌های مختلف کشور و تربیت مشاوران حاذق و متخصص در این زمینه.
- ۱۵- انتشار بروشور آشنایی با مراکز مشاوره خانواده و ارائه آن توسط هر یک از مراکز مشاوره خانواده.
- ۱۶- دعوت از مدیران و مشاوران مراکز مشاوره خانواده در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های دستگاه‌های ستادی، استان و منطقه.
- ۱۷- تشکیل میزگرد رادیویی، تلویزیونی با شرکت متخصصان و مشاوران خانواده و معرفی خدمات این مراکز به مردم.
- ۱۸- پیش‌بینی درس مشکلات خانواده‌ها و نقش مراکز مشاوره خانواده در دوره‌های بازآموزی مدیران و معلمان، به ویژه مدرسان آموزش خانواده.
- ۱۹- انتصاب افراد شایسته و آگاه به مسائل خانواده و مراکز مشاوره خانواده در سازمان آموزش و پرورش استان و مدیریت آموزش و پرورش منطقه.
- ۲۰- استفاده از استادان و متخصصان مشاوره، تعلیم و تربیت، روان‌شناسی و روان‌پزشکی برای ایراد سخنرانی‌های ماهانه در تهران، مراکز استان‌ها و مناطق آموزشی کشور و در جمع کارکنان مراکز مشاوره خانواده در زمینه مشکلات دانش‌آموزان، خانواده‌ها و راه‌های کاهش آن‌ها با استفاده از یافته‌های پژوهشی و مطالعات جهانی.

منابع:

- ۱- سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان، شیوه‌نامه اجرایی مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده، بهار ۱۳۷۸.
- ۲- سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان، فهرست مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده سراسر کشور، ۱۳۷۸.
- ۳- سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان کشور، سازمان و وظایف مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده، ۱۳۷۸.
- ۴- صافی، احمد: اصول و فنون راهنمایی و مشاوره در دوره‌های تحصیلی، انتشارات رشد، ۱۳۷۹.
- ۵- نوایی‌نژاد، شکوه: بررسی وضعیت مراکز راهنمایی و مشاوره خانواده و مشکلات آن‌ها، انتشارات انجمن اولیا و مربیان مرکزی، ۱۳۷۸.